

Черкашина Наталя,
головний судовий експерт Харківського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України,
аспірант Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ГОЛЛАНДСЬКОЇ ГРАФІКИ У ХАРКІВСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МУЗЕЇ

Харківський художній музей (ХХМ) має значну кількість творів голландської графіки XVII–XIX ст.. Початок цієї колекції було покладено Олександром Паліциним (1741–1816) – відомим просвітником, перекладачем, архітектором та колекціонером. О. Паліцин після виходу на пенсію у 1792 р. оселився у селищі Попівка Сумського повіту Харківської губернії, де згодом заснував культурно-просвітницький осередок прогресивної інтелігенції Слобожанщини.

Олександр Олександрович організував школу, де постійно навчалися 10–12 учнів. Інші приїздили сюди 1–2 рази на рік і залишалися на кілька тижнів. Серед слухачів були сини багатих поміщиків (Шидловського, Надаржинського та ін.), а також вихідці з дрібнопомісних дворян – С. Глінка, М. Алфьоров, В. Ярославський, К. Ланова, А. Кардашевський, М. Ушинський, Є. Васильєв, П. Байков, Л. Байков, Є. Станевич та ін. [4, 356]. Окрім школи, тут діяв гурток, деякі слухачі якого були вже відомими літераторами та вченими: В. Капніст, Іполит та Іван Богдановичи, В. Каразін, Г. Сковорода. Будинок Паліцина в Попівці став місцем, де збиралася вся слобожанська богема – архітектори, письменники, художники, освічені дворяни. «До Паліцина приїздили відомі поети, художники, архітектори, гравери, літератори, перекладачі творів французьких просвітителів, а то і просто поміщики, щоб набратися досвіду у справах виробництва чи господарювання. Усім він давав раду, всі залишалися задоволеними і вдячними. Спочатку дещо жартома, а потім і все більш серйозніше цей осередок культури почали називати “Попівською академією”» [5].

На зустрічах обговорювали реферати, переклади творів французьких письменників, планували освітні програми для першого на Слобожанщині

університету. «Гурток Паліцина ретельно піклувався про початкову освіту в краї, отож не випадково, що на Сумщині було більше шкіл, ніж на Харківщині. Саме тому сумські поміщики так активно добивалися відкриття університету в Сумах ще в 1767 р.» [4]. Проте в Сумах відкрити освітній заклад такого масштабу не вдалось, були зібрані кошти для його будівництва в Харкові. Отже, Паліцинська академія суттєво сприяла заснуванню Харківського університету.

М. Ф. Сумцов писав: «“Попівська академія” свого часу була освітнім закладом і до відкриття Харківського університету частково виконувала роль вищого навчального закладу. ...Діяльність Паліцина збіглася за часом і напрямком з діяльністю В. Каразіна, і ці два чоловіки поклали наріжні камені в справу розвитку просвітництва в Харківській губернії» [8]. Д. Багалій зазначав з приводу намірів заснувати в Сумах університет: «В. Н. Каразін не стояв у цій справі особняком: він опирався на деяких освічених представників харківського дворянства. Одні з них були чадами Г. Сковороди або колегіуму, інші виховувалися на європейській культурі» [1, 40].

О. Паліцин славився своїми мистецькими колекціями, які після його смерті успадкував його кращий учень М. Алфьоров. За життя О. Паліцина він був активним діячем Попівської академії та допомагав збагатити мистецьку колекцію. За фінансової підтримки членів Попівської академії та О. Паліцина М. Алфьоров відвідав у 1805 р. Турцію, Грецію та Італію, де придбав значну кількість рисунків, гравюр та акварелей для цієї колекції. Після смерті М. Алфьорова колекція перейшла до його сина Аркадія Алфьорова.

Головною метою Аркадія стало «донесення» культурно-мистецької освіти до широких верств суспільства. «Кожен має працювати на користь своїй Батьківщині», – писав Алфьоров у листах з Німеччини, де він жив і лікувався з 1857 р. [7, 83]. Він мріяв створити Академію мистецтв, тож ідучи до своєї мети, усі прибутки витрачав на створення бібліотеки та придбання картин, рисунків і гравюр. Перевагу А. Алфьоров віддавав старовинним гравюрам на міді, акватинті, офорту.

У спадок від О. Паліцина та батька А. Алфьорову надійшло 50 живописних полотен та 3421 твір графіки, які він, доповнивши власними надбаннями, передав до колекції Імператорського Харківського університету. «...до університетського зібрання вливаються твори переважно голландських майстрів XVI–XIX століть... Ця колекція містить справжні шедеври живопису: «Хрещення апостолом Філіпом ефіопського вельможі» Яна ван Скореля, «Сусанна і старці» Франца Флоріса, «Морський краєвид» Сімона де Влігера, «Сніданок» Ханса ван

Санта та ін., оригінальні графічні твори Яна ван Гойена, Пітера Молейна, Франческо Парміджаніно, Бертеля Торвальдсена, Луки Лейденського...» [6, 6]. Разом із колекцією до університету було передано 100 книг з приватної бібліотеки А. Алфьорова, а також 64 мистецькі видання.

Харківський художній музей сьогодні має у своїй збірці рисунки та акварелі видатних голландських художників, котрі досі в переважній більшості не введені у науковий обіг, тож вивчення цих експонатів є вкрай актуальним.

Рисунок тривалий час вважався одним з прямих засобів, за допомогою яких художник реагує на оточуючий світ та фіксує його. Твори з колекції музею здебільшого є не ескізами, а самостійними роботами, які були призначені для продажу, і є свідченням того, яку роль відігравав рисунок у розвитку нідерландського мистецтва XVII–XIX ст.. Колекція дозволяє побачити, наскільки шанобливо голландські художники XIX ст. ставились до своїх попередників, роботи яких слугували для них джерелом натхнення. Традиції і теми, які склались протягом XVII ст., продовжували надихати художників протягом наступних двох століть. Тема, що пов'язує всі твори, – зображення власної природи та життя людей, позначені точною документальністю відтворення дійсності та гострою спостережливістю авторів. Графічні експонати у ХХМ свідчать про те, що цей підхід завжди неподільно пов'язаний з якісним рисунком, який вирізняється використанням промовистих ліній, тонкими тональними та колірними співвідношеннями.

Окрім подібності тематики та візуальних рис, надзвичайно цікавими є зв'язки між художниками, твори яких представлені в колекції музею. Наприклад, стиль Пітера де Молейна близький до вирішення робіт Яна ван Гойена. Існує також припущення, що перший був вчителем Алларта ван Евердингена. Всі репрезентовані у збірці митці XIX ст. – Девід Блес, Йоханнес Босбум, Дезіре Оскар Леопольд вон Франкенберг ан Прошлитц – були членами художнього товариства-студії Пулькрі, яке діяло в Гаазі. Андреас Схелфхаут давав уроки Антонові Бракману, Яну Францу Хоппенбрууерсу та Адріану Якобусу Вролійку. Д. Блес був близьким другом Яна Вейсенбруха, Босбума, Самюеля (Саломона) Леонардуса Вервира та Пітера Жерарда Вертіна, а всі вони навчалися в Гаазі разом із Бартоломеусом ван Ховом.

Як саме А. Алфьоров дослідив ці зв'язки між художниками, чим він керувався в процесі збирання колекції, нині невідомо і ще доведеться вивчати. Детальне вивчення та стилістичний аналіз цієї колекції дозволить не тільки

уточнити атрибуцію творів, а й вирішити широке коло питань щодо історії збірки голландської графіки Харківського художнього музею.

Список використаної літератури

1. Алфьоров О. А. Старшинський рід Алфьорових: генеалогія, соціально-політичне та майнове становище слобідської гілки другої половини XVII – початку XX ст. / О. А. Алфьоров. Біла Церква : Вид. О. В. Пшонківський, 2009. 150 с.
2. Багалеї Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905) : истор. моногр. : в 2 т. / Багалеї, Дмитрий Петрович Миллер. Репринт. издание. Харьков : Б.и., 2004. Т. 1 : (XVII–XVIII века). 572 с.
3. Багалеї Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам) : у 2 т. – Т. 1 (1802–1815 гг.) / Дмитрий Иванович Багалеї. Х. : Паровая тип. и литогр. Зильберберг, 1893–1898. 1204 с.
4. Багалеї Д. Краткий очерк Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Д. Багалеї, Н. Сумцов. Харьков : тип. А. Дарре, 1906. 120 с.
5. Історія Української РСР : в 2 т. К. : АН УРСР, 1967. Т. 1. 834 с.
6. Мизгіна В. В. Доля харківської художньої колекції / В. В. Мизгіна // Музейний альманах : наук. матер., стат., виступи, спогади, есе. Харків : Курсор, 2005. С. 5–13.
7. Редін Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905) : к истории Императорского Харьковского университета. Харьков : Паровая типогр. и литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1904. 106 с.
8. Сумцов Н. Ф. Культурный уголок Харьковской губернии : (Поповская академия) / Н. Ф. Сумцов. Х. : тип. Губерн. правл., 1888. 13 с.
9. Сумщина в іменах : енциклопедичний довідник / гол. ред. В. Б. Звагельський. 2-ге вид., перероб. та доп. Суми : АС-Медіа; СумДУ; Фолігрант, 2004. 776 с.
Троян В., Матрієнко П. Попівська академія як культурно-просвітницький осередок на Слобожанщині // Світогляд – Філософія – Регілія. № 2. Суми, 2011. С.290 – 299.